

В.П. Чебанова, аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РОЗВИТОК ТЕОРІЙ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Предмет дослідження. Міграційні теорії в умовах глобалізації та їх підхід до феномена міграції, її процесів, наслідків та причин.

Мета дослідження. Визначення основних теорій міграції, розглянути їх підходи та особливості, та прослідити за їх розвитком та удосконаленням.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

- розглянути основні теорії міграції;*
- прослідити за розвитком та генезисом міграційних теорій в умовах глобалізації;*
- визначити плюси та мінуси міграційних теорій.*

Методи дослідження. У ході дослідження застосовувалися методи системного аналізу, структурно-історичний підхід, абстрактно-логічні методи.

Результати роботи. Ми розглянули основні теоретичні підходи до явища міграції, їх дослідження показало, що в даний час єдиної загальної теорії міжнародної міграції робочої сили не існує. Запропоновані і розроблені різні теорії для пояснення походження і сталості міжнародних міграційних процесів робочої сили створені, щоб зрозуміти причини не тільки минулих, а й сучасних міграційних процесів робочої сили. Незважаючи на те що запропоновані теоретичні підходи не суперечать один одному, вони використовують різні концепції і мають різні наслідки для формування міграційної політики.

Таким чином, незважаючи на великий внесок вчених в розробку проблем міжнародної міграції робочої сили, в XXI столітті міжнародна міграція як і раніше залишається складним і недостатньо вивченим процесом.

Сфера застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані при розробці нових теоретичних підходів до міграційних процесів, а також для розуміння феномену міграції, її походження, причин та наслідків. Вивчення теоретичних підходів допомагає зрозуміти

закономірності і наслідки міграційних процесів, будувати прогнози, проводити більш виважену і раціональну міграційну політику.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, економіка, міграційна теорія.

Постановка проблеми. Міграція грає велику роль в економічному розвитку країни. Вона змінює економічне і соціальне становище людей. Однак не дивлячись на її важливість у економічному сенсі, вчені досі не можуть виділити домінуючу міграційну теорію, тому для повного розуміння міграційних процесів слід роздивитися підходи, які найбільш вплинули на формування її законів, факторів та причин походження.

Аналіз досліджень. Дослідженням міграційних теорій в умовах глобалізації присвячували свої роботи наступні науковці: А. Франк [1], Е. Лі [2], Дж. Тейлор [3], І. Валлерстайн [4], В. Зелінський [5], Е. Равенштейн, Р. Скелдон, Ф. Мартін та ін.

Мета статті – розглянути найбільш поширені теорії міграції, та визначити їх особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграція населення - це багатомірне явище, причини і наслідки якого повинні розглядатися на макро- і мікрорівнях в контексті соціальних, економічних, демографічних, політичних процесів. Рішення про міграцію приймається на мікрорівні - на рівні індивіда, сім'ї, домогосподарства. Однак на прийняття цього рішення впливають численні обставини. Аналогічно наслідки міграції не тільки позначаються на безпосередніх учасниках процесу пересування, але і зачіпають всі структури, в яких вони існували до і після акту міграції, включаючи залишений населений пункт і країну призначення, а в певному сенсі і сформовані світо господарські зв'язки. Якщо міграції мають масовий характер, ці взаємодії проявляються особливо помітно. Вони можуть видозмінюватися - вже під впливом міграційних процесів і стимулювати нові хвилі міграції. Теоретичне осмислення цієї складної системи взаємозв'язків можливо тільки на основі системного підходу. Тому системний, комплексний підхід є основним методологічним принципом вивчення міграції.

В рамках економічного спрямування у вивченні міграції виділяється неокласичний підхід, перш за все за своїм впливом на формування міграційних концепцій і моделей. Основним положенням неокласичної теорії міграції є те, що причини міграційної рухливості населення полягають у відмінностях в рівнях заробітної плати між районами

походження і призначення мігрантів. Вона зародилася в рамках більш загальної неокласичної економічної теорії, що пояснює переміщення факторів виробництва, в тому числі робочої сили, що слугує економічною нерівністю між країнами. Міграція є інструментом, що нівелює цю нерівність. Мається на увазі, що в міру економічного зростання і посилення еміграції в країнах виїзду поступово зменшується розрив у рівнях заробітної плати і скорочуються стимули для міграції. Колишня країна – експортер робочої сили може перетворитися в чистого імпортера трудових ресурсів. Прикладами таких перетворень в Європі є Італія, Португалія, Іспанія, Греція; в Азії – Сінгапур, Малайзія, Гонконг, Тайвань, Південна Корея; в Південній Америці - Аргентина, Венесуела, Чилі [3].

На макрорівні неокласична теорія пояснює міграцію як результат географічних відмінностей в співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили, що виникає в результаті різниці в рівнях заробітної плати. Це стимулює працівників пересуватися з районів з надлишком труда і з низькою заробітною платою в трудонедостатні райони з більш високою заробітною платою. Міграція забезпечує приплив робочої сили туди, де її не вистачає, і відтік звідти, де спостерігається її надлишок. Одночасно відбувається формування фінансових потоків в зворотному напрямку. У неокласичній моделі в результаті міграції населення поступово відбувається вирівнювання рівнів заробітної плати в приймаючих країнах і країнах походження. У тривалій перспективі це повинно привести до усунення мотивації для міграції. На ділі ж відбувається зворотне: зростає розрив у рівні доходів населення різних країн і відповідно стимули для міграції. На мікрорівні неокласична теорія міграції представляє мігрантів як раціональних індивідів, які приймають рішення про міграцію на основі зіставлення очікуваних вигод і передбачуваних витрат.

Принципово інше тлумачення міграції пропонує структурно-історичний підхід, коріння якого можна знайти в марксистській політичній економії, а найбільш повне відображення - в теорії світових систем і концепції нового міжнародного економічного порядку. Фактично структурно-історичний підхід виник як антитеза неокласичної теорії. Його прихильники постулюють поділ світу на більш розвинені і менш розвинені країни, які мають різний доступ до ресурсів розвитку, і капіталізм, проникаючи в менш розвинені країни і втягуючи їх в міжнародні міграційні потоки, лише посилює цю нерівність. Замість модернізації та поступового економічного прогресу, про який говорить неокласична теорія, бідні країни опиняються в пастці свого маргінального положення в

глобальній геополітичній структурі. Міжнародна міграція інтерпретувалася як результат асиметричного розвитку в результаті поширення капіталістичних виробничих відносин і як фактор, ще більш сприяє нерівності.

На цьому ж фоні з'явилася концепція залежного розвитку, яка розглядає міжнародну міграцію не просто як небажане для економіки менш розвинених країн явище, але як один з факторів закріплення відсталості і залежності, а не як ресурс економічного та соціального розвитку. Відповідно до цієї точки зору міграція руйнує традиційні зв'язки в сільських суспільствах, підриває їхню економіку і насильно «виштовхує» людей з традиційного господарства. Ця точка зору багато в чому збігається з позицією прихильника теорії світових систем І. Валлерстайна, який класифікує країни за їх положенню в світовій економічній системі [4].

Як неокласична теорія, так і структурно-історичні теорії не пояснюють, чому одні люди в певній країні вирішуються на міграцію, а інші – ні, і чому люди схильні мігрувати переважно між певними країнами. Відповідь на це питання спробувала запропонувати теорія «тяжіння-виштовхування». Ще в середині 1960-х рр. Е. Лі, відштовхуючись від законів Е. Равенштейна, створив нову теоретичну конструкцію, припустивши, що людина приймає рішення про міграцію в залежності від:

- 1) чинників, які визначаються районом / країною вибуття;
- 2) факторів, що визначаються районом / країною призначення;
- 3) так званих «проміжних обставин» (відстань, розвиток транспортної мережі, міграційна політика і т. д.).

Е. Лі показав, що міграційні потоки між певними районами відбуваються не тільки тому, що обставини, що впливають на міграцію, сильно локалізовані, але також внаслідок потоку інформації, який «повертається» з країн призначення через мігрантів, які вже виїхали і впливає на прийняття рішення про міграцію наступних мігрантів. В результаті цього інформаційного потоку на двох полюсах міграційного вектору структурується уявлення про фактори які відштовхують та притягують, вони визначають рішення людей про міграцію. Оскільки модель «тяжіння-виштовхування» Е. Лі фокусується на індивідуальному виборі та в кінцевому рахунку прагне до зрівнювання «плюсів» і «мінусів», вона певною мірою асоціюється з неокласичною теорією на мікрорівні.

Принципово іншу відповідь на питання про те, як і чому приймається рішення про міграцію на мікрорівні, запропонувала теорія, що отримала назву «нова економічна теорія міграції». Залишаючись в

цілому на позиціях неокласичної парадигми, нова економічна теорія міграції ставить в центр міграційної конструкції не окремого мігранта, а сім'ю або домогосподарство. Рішення про міграцію приймається колективно, членами сім'ї і є частиною загальної сімейної стратегії. У такому контексті міграція одного (або кількох) членів сім'ї розглядається як спосіб не тільки максимізувати очікуваний індивідуальний дохід, але також мінімізувати ризики, пов'язані з веденням господарства. При цьому мінімізація ризиків може бути навіть більш сильним стимулом для участі в міжнародній міграції, ніж існування різниці в рівнях заробітної плати. Один з членів сім'ї може бути направлений на роботу в іншу країну для того, щоб зайняти місце на ринку праці, не залежному від кон'юнктури своєї країни, і підтримувати сім'ю грошовими переказами. Грошові перекази мігрантів, які залишилися поза увагою неокласичної теорії і структурно-історичних концепцій, виведені новою економічною теорією міграції на перший план [2].

На макрорівні альтернативою статичному підходу, характерного для неокласичної теорії і структурно-історичній концепції, стала концепція мобільного переходу, яка розроблена В. Зелінським. Він уточнює і розвиває теорію демографічного переходу, включаючи в нього, крім змін у рівнях народжуваності і смертності, також динаміку територіальної мобільності населення. Згідно з концепцією В. Зелінського, існує п'ять етапів демографічного переходу і у кожного певні форми мобільності населення. Саме послідовну зміну цих форм він назвав мобільним переходом. Таким чином, із-за модернізації суспільства не просто зростає загальна територіальна мобільність населення, але характер міграційних процесів змінюється в міру проходження фаз переходу[5].

Новаторський підхід В. Зелінського полягав насамперед у тому, що він уже тоді відчув роль глобалізації в видозмінах міжнародної міграції та розглянув міграційні процеси в їх структурній динаміці і в зв'язку з іншими динамічними процесами, як демографічними, так і соціально-економічними: економічним зростанням, розвитком транспорту, формуванням нових каналів передачі інформації, збільшенням (або скороченням) економічних можливостей, зростанням добробуту населення як умовою формування міграційних намірів.

Р. Скеддон розвинув і вдосконалив теорію Зелінського, розробивши глобальну схему «регіоналізації міграції». Вказуючи на існування взаємозв'язку між рівнем економічного розвитку, політичною структурою і формами мобільності населення.

Подальший розвиток і деталізацію теорія мобільного переходу отримала в роботах Ф. Мартіна і Дж. Тейлора, які з економічної точки зору роз'яснили анатомію так званого «міграційного горба», спираючись на закладену В. Зелінським парадигму «міграція - розвиток» [1, 3].

Висновки: Наукові погляди теоретиків в області міграції служать для розуміння причин і факторів не тільки минулих, а й сучасних процесів міжнародної міграції. Теорії міграції були створені для осмислення впливу міграційних процесів на населення і ринки праці.

Спираючись на широкий емпіричний матеріал, Е. Равенштейн був одним з перших, хто виділив основні особливості міграційних процесів. Хоча його закони більшою мірою були описового характеру, але вони справили величезний вплив на наступні роботи в області моделювання і концептуалізації міграційних процесів.

Спроби виділити фактори міграції почали вживатися значно пізніше, в першу чергу вченими-економістами. Економісти припускають, що міграційні потоки задаються відмінностями в зарплаті, рівні життя. Для них міграція - перш за все елемент функціонування ринку праці, а також форма накопичення людського капіталу.

Запропоновані гіпотези мають різні наслідки для розробки міграційної політики. Залежно від того, яка модель підтримується, політики можуть регулювати міжнародну міграцію шляхом зміни заробітних плат і умов праці в країнах прийому шляхом сприяння економічному розвитку в країнах походження, створюючи при цьому програми соціального страхування, удосконалення ф'ючерсів або ринків капіталу в регіонах, що розвиваються або комбінувати ці дії.

Незважаючи на те, що різні аспекти наявних концепцій працюють і в даний час, єдиної загальної теорії міграції досі немає. Саме тому класичні теорії міграції не втрачають своєї актуальності донині і використовуються для вирішення поставлених цілей і завдань.

Бібліографічний список: 1. Frank A.G. The Development of Underdevelopment // Dependence and Underdevelopment / Ed. by J.D. Cockcroft, A.G. Frank, D. Johnson. New York: Anchor Books, 1972. 2. Lee E.S. A Theory of Migration // Demography. – 1966. – № 3. – Pp. 47–57. 3. Massey D., Arago J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E. Theories of International Migration: A Review and Appraisal // Population and Development Review. – 1993. – № 19. – Pp. 431–466. 4. Wallerstein I. The Modern World System I. Mercantilism and the Consolidation of the European

World Economy, 1600–1750. – New York: Academic Press, 1980.
5. Zelinsky W. The Hypothesis of the Mobility Transition // Geographical Review. – 1971. – № 61. – Pp. 219–249.

Чебанова В.П. Развитие теорий миграции в условиях глобализации. *Предмет исследования.* Миграционные теории в условиях глобализации и их подходы к феномену миграции, ее процессов, последствий и причин.

Цель исследования. Определить основные теории миграции, рассмотреть их подходы и особенности и проследить за их развитием и совершенствованием.

Согласно цели были поставлены следующие задачи:

- рассмотрены основные теории миграции;
- проследить за развитием и генезисом миграционных теорий в условиях глобализации;
- определить плюсы и минусы миграционных теорий.

Методы исследования. В ходе исследования применялись методы системного анализа, структурно-исторический подход, абстрактно-логические методы.

Результаты работы. Мы рассмотрели основные теоретические подходы явления миграции, их исследование показало, что сейчас единой общей теории международной миграции рабочей силы не существует. Предложены и разработаны различные теории для объяснения происхождения международных миграционных процессов рабочей силы, они созданы, чтобы понять причине не только прошлых, но и современных миграционных процессов рабочей силы. Невзирая на то, что предложенные теоретические подходы не противоречат друг другу, они используют различные концепции и имеют различные подходы для формирования миграционной политики.

Таким образом, невзирая на большой вклад ученых в разработку проблем международной миграции рабочей силы, в XXI веке международная миграция как и ранее остается сложным и недостаточно изученным процессом.

Сфера применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы при разработке новых теоретических подходов миграционных процессов, а также для понимания феномена миграции, ее происхождения, причин и последствий. Изучение теоретических подходов помогает понять закономерности и последствия миграционных процессов,

строить прогнозы, проводит более взвешенную и рациональную миграционную политику.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, экономика, теория миграции.

Chebanova V.P. The development of migration theories in the context of globalization. *Subject of study.* Migration theories in the context of globalization and their approaches to the phenomenon of migration, its processes, consequences and causes.

Purpose of the study. Identify the main theories of migration, consider their approaches and features and follow their development and improvement.

According to the goal the following tasks were set:

- considered the main theory of migration;
- follow the development and genesis of migration theories in the context of globalization;
- determine the advantages and disadvantages of migration theories.

Research methods. In the course of the study were used methods of system analysis, a structural-historical approach, and abstract-logical methods.

Results of the work. We reviewed the main theoretical approaches of the phenomenon of migration, their study showed that now there is no single general theory of international labor migration. Various theories have been proposed and developed to explain the origin of international labor migration processes, they are created to understand the reason for not only past, but also modern labor migration processes. Despite the fact that the proposed theoretical approaches are not contradictory, they use different concepts and have different approaches for the formation of migration policies.

Thus, despite the great contribution of scientists to the development of the problems of international labor migration, in the 21st century international migration remains, as before, a complex and insufficiently studied process.

Sphere application of the results. The obtained results can be used in the development of new theoretical approaches of migration processes, as well as to understand the phenomenon of migration, its origin, causes and consequences. The study of theoretical approaches helps to understand the patterns and consequences of migration processes, build forecasts, conduct a more balanced and rational migration policy.

Key words: migration, labor migration, economy, migration theory.

Стаття надійшла до редакції: 01.10.2018 р.